

YERALTI DÜNYASI
The Underground World

Dr. Bilge SEYİDOĞLU*

ÖZ

Mitik dönemde yeraltı-yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere üç bölümlü kâinat anlayışı hâkimdir. Yeraltı dünyası ölümü sembolize etmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle yeraltındaki varlıklar kötü, çirkin özellikleri ile dikkati çekerler. Yeraltı ölümler ve ölüm diyarı olmakla beraber yeniden canlanmanın, hayat bulmanın da kaynağıdır. Mitolojik unsurlar bakımından zengin olan en eski destan tahminen M.Ö 3000 yılına ait Sümerlerin Gılgamış ve Moğollara ait Cangar gibi köklerini mitlerden alan destanlarda bu dünyanın tasvirlerini görerek, buradaki yaratıkların neler yaptıklarından haberdar oluruz.

Anahtar Sözcükler: Mitik Dönem, Yer altı Dünyası, mit, Cangar

ABSTRACT

In the mythical era, a three-parts understanding of universe was prominent: underground, over ground and the heaven. The underground world was important as it symbolised the death. So the beings under the ground catch attention with their bad and ugly features. Although the underground was the world of death and the dead, it was also a source of revival. In the epics, which took their origins from the myths such as Sumerians' Gilgamesh, the oldest epic of about 3000 AD, which is rich in the mythological elements, and Mongols' Cangar epic, we see the description of this underground world, and learn what the creatures there did.

Keywords: Mythical era, underground world, myth, Cangar

Mitik dönemde yeraltı dünyası önemlidir, ölümü sembolize eder. Ruhların yargılanması orada olur. Yeryüzü ve gökyüzünde olduğu gibi yeraltının da yöneticileri ve kuralları bulunur. Gökyüzünde iyilikler ve güzellikler hakimken yeraltındaki varlıklar kötü, çirkin özellikleri ile dikkati çekerler. Köklerini mitlerden alan destanlarda bu dünyanın tasvirlerini ve yaratıklarının neler yaptıklarını görürüz. Mitolojik unsurlar bakımından zengin olan en eski destan tahminen M.Ö 3000 yılına ait Sümerlerin Gılgamış destanıdır ve burada yer alan tanrılardan İştar, yeraltı tanrıçası olarak bilinir. Aynı zamanda aşkı güzelliği ve üremeyi temsil eder.

* Emekli Öğretim Üyesi.

Sevgilisi Tammuz'u aramak için yeraltına gider. Bu mit aynı zamanda ziraat kültürü ile ilgilidir. Çünkü İhtar yeraltına indiği zaman hiçbir mahsulün yetişmediği kış aylarıdır.

Aşk tanrıçası İhtar huzursuzdur. Kız kardeşinin yönettiği ölümler ülkesini hiç ziyaret etmemiştir. Diğer tanrılardan oraya gitmek için izin ister. Onların rızasını güçlkle alır. Yeraltına giden yolun başında durur. Birinci kapıya ulaşır.

Kapıcı başı kapıyı aç
Geçmem için kapıyı aç
Kapıyı açmazsan içeri giremem
Kapıyı zorla açarım
Ölümleri kaldırır, yaşayanları öldürürüm
Ölümler yaşayacaklardan fazla olur

Kapıcı başı kraliçelerinin yanına gider. Ereşkigal'a İhtar'ın kapıda olduğunu haber verirler. Ereşkigal güzel kardeşinin gelip kapıyı tutmasından memnun olmaz.

Kalbini bana döndüren kim?
Ruhunu buraya süren kim?
Ekmek yerine balçık mı yiyeceğim?
Çamurla suyu bira yerine mi içeceğim?
Eşlerini geride bırakan erkekler için mi ağlayacağım?
Vaktinden önce ölen küçükler için mi ağlayacağım?

Ereşkigal, kapıcıya, İhtar'ın yeraltı dünyasının kanunlarına uyması halinde girebileceğini söyler. Ölü, dünya ile ilgili her şeyi, bütün zenginliklerini, ayrıcalıklarını geride bırakmalıdır. Mücevherlerini ve giysilerini de... Ölüm için her şey eşittir. Yeraltı dünyasında ışık yoktur. Ruhlar toz ve kil yemelidir.

Birinci kapıda, İhtar yasaya uyararak tacını çıkarır, ikinci kapıda küpelerini, üçüncü kapıda gerdanlığını, dördüncü kapıda göğsündekileri, beşincide kemerini, altıncıda kolundaki ve ayak bileğindeki bilezikleri, yedincide kemerini ve çıplak kalır.

Nihayet İhtar son kapıya ulaşır. Ereşkigal haykırarak, "Burada ne arıyorsun? Ölümün neye benzediğini bilmek mi istiyorsun?" Ereşkigal yardımcılara altmış acı kayışını İhtar'a bağlamalarını emreder. Böylece ölümlerin günahlarından dolayı cezalandırırken çektikleri acıyı güzel tanrıça vücudunda hissedecekti. Diğer

tanrılar bu durumu gördüler ve çok ilgilendiler. İştar ölüm ülkesindeyken yeryüzünde üreme işi yavaşladı. Erkekler kadınlara yaklaşmadığı gibi boğalar, inekler, kırsaklar, aygırlar birbirlerine yanaşamadılar.

İştar'ın erkek kardeşi, sular tanrısı Ea, hadım edilmiş Asushunamir'i erkeklerin en güzeli olarak yarattı. Ea'nın planı güzel İştar'ı oyalayarak yeraltından çıkarmaktı. Asushunamir yeraltında birinci kapıya ulaşınca kapıcı, kraliçesine yeryüzündeki en yakışıklı adamın onun yakınında olduğunu söyleyince Ereşkigal heyecanından İştar'ı unuttu. İştar, yedinci kapıyı geçip yeryüzüne çıkan birinci kapıya gelince yeleği kendisine geri verilir. Asushunamir birinci kapıdan Ereşkigal'ın ülkesine girer. Bu arada İştar altıncı kapıyı geçer el ve kol bantları geri verilir. Hadım adam ikinci kapıyı geçer. Beşinci kapıda İştar'ın sihirli kemeri geri verilir. Asushunamir üçüncü kapıyı geçer. İştar ise dördüncü kapıyı geçerken takıları geri verilir. Asushunamir dördüncü kapıdan girer. Üçüncü kapıda İştar'ın kolyesi verilir. Asushunamir beşinci kapıya hareket eder. İştar ikinci kapıya gelince küpeleri verilir. Asushunamir altıncı kapıya doğru hareket eder. Yeryüzüne çıkan birinci kapıya gelince İştar'a tacı verilir, artık serbesttir. Asushunamir'in sadece kemeri vardır ve yeraltındaki son kapı altıncı kapıya gelince elbiselerini çıkarır. Ereşkigal, Asushunamir'in hadım olduğunu anlayınca sevgili olamayacaklarını görür. Yeraltı kraliçesi Ereşkigal çok kızgındı, kız ve erkek kardeşleri onu aldatmışlardı. İştar yeraltından yeryüzüne çıkınca hayat yeniden canlanmaya başladı.¹

Moğollara ait Cangar destanında Hangor büyük bir kahramandır. Onu yenmek için güç yetmez ancak hile ile olağanüstü kötü yaratıklarla düşmanlar işbirliği yaparlar.

“Azgın Gyurguyu zavallı Hongor'a yaklaştı
Dev yapılıyı torun içine aldı
Onu insan gövdesi genişliğinde olan
Çelik zincirle muhteşem arabaya bağladı
Hemen on bir bin Şulmus'u çağırdı
Azgın Şulmuslara şöyle emretti:
“hergün her öğünde dev kamçı ile
Ona on bin kamçı vurunuz yiđitler!
Hergün kızdırılmış çelikle onu
Onu on bir bin defa deliniz yiđitler!”

¹ J.F. Bierlin, Parallel Myths, USA, 1994, s. 200–203

Hongor direniyordu, savaş için zor idi
Her an ağır eziyetlere göğüs geren savaşçı
Sanki on iki asır aralıksız olarak
Bir cehennemden başka bir cehenneme iniyordu
Emretti ki onu sıcak denizin dipsiz
Yedinci katına atsınlar
Emretti ki onu yetmiş yıl orada tutsunlar
Emretti ki bir daha o yeryüzüne dönmesin.²

Cehennemin yedinci katına atılan kahraman Hongor'u Bumba'nın hükümdarı Cangar aramaya çıkar:

“Sayın ihtiyar atımı saklayın.
Cehennemin yedinci katını görmek istiyorum!”
Hükümdar iki altın sırik buldu
Dar olan yerde yalnız bir sırığa
Geniş olan yerde her iki sırığa dayanarak
Cangar cehennemin yedinci katına indi.³

Peki, sonra nereye?
Her taraf yaban ve yabancıydı.
Burası alemin dibi cehennemin dibiydi!

Bin an durup düşündü
Sonra alev gibi al bir yoldan koştu.
Birden iki dağın hareket ettiğini gördü
Yerlerini değiştiriyorlardı...
Han hemen ileri atıldı
Bir çocuğun eğlendiğini gördü,
O iki sınırsız dağın içleri boş küreler gibi
Yerlerini değiştiriyorlardı

Eğlenmek için dağların yerlerini değiştiren küçük çocuğa Cangar, Hongor'u sorar.

Noyon, çocuktan Hongor'u sordu
Onun nerede olduğunu ona ne olduğunu
Kimin tarafından esir alındığını bilmek istedi

² Cangar Destanı, Çevirenler: Bilge Seyidoğlu, Babek Kurbanov (Basılmamış destan), s. 36

³ A.g.e., s. 36

Çocuk gözlerini kaldırmadan cevap verdi:

“Bil ki yeraltı hükümdarı,
On bir bin Şulmus'u bir araya getirip
Onlara her gün deri kamçı ile,
Hongor'a on bir bin defa vurmalarını emretti!
Her gün Hongor'u kızdırılmış çelik ile
On bir bin defa delmelerini emretti.
Şulmuslar hükümdarın emirlerini yerine getiriyorlar.
İşittim ki şimdi Hongor yalnız bir söz söylüyor:
"Beni kim kurtaracak, aydınlığa çıkaracak?"
Ah, ne kız kardeşim ne de erkek kardeşim var,
Beni buradan kurtaracak oğlum da yoktur,
Ah benim Noyonum, bütün Noyonların Noyonu Cangar.
Şimdi sen nerelerdesin, benim inlemelerimi duymuyor musun?”⁴

Cangar ağır kederi içinde böceği bile
Bir yardımcı gibi kabul etmeğe
Razı olduğu bir zamanda
Çocuğu beraberinde götürdü.
Her üçü koştular,
Gece yarı soğuğa
Öğlede ise sıcaklığa dayanıyorlardı.
Birden ileride açık bir yerde
Bir beyaz çadır göründü,
Onun ipleri görünmüyordu
Etrafı ıssız idi.
Girdiler. Köşede iri bir kazan gördüler
Parlak alevli bir ocak
Döşemedeki tezekle yanıyor
Ocak üzerinde ise bir geyik asılmıştı.
Cangar çocukla konuştu: "Burada dinlenelim"
Sonra hanımeli gibi kızarmış şekilde Cangar
Kemer gibi uzanarak uyudu.
Çocuklar her ikisi birden et pişirmeğe başladılar.
Birden bir ihtiyar kadın içeri girdi

⁴ A.g.e., s. 44

Onun ayakları Bozkır Antilopu gibi⁵
Burnu ise bakırdan idi.
"Teyze ateşi bir süre söndürmeyin ki
Bu lezzetli etten yiyebilelim!"
İhtiyar nine onların yanında oturdu.
Bir süre geçtikten sonra et kaynadı.
Kapağını kaldırdılar. Bu ne felaket
Ne ihtiyar nene, ne de et denen şey yoktu!
O zaman anladılar ki onlarla olan ihtiyar Şulma idi⁶

İhtiyar kadın tekrar gelince Cangar onu dışarı yollar ve gizlice peşinden giderek kırmızı renkli büyülu tulumun yanında duran çelik balyozu ve insan damarından yapılmış kemendini alır. Şeytan kadını iki parçaya ayırarak öldürür. Kadının üst parçası ok gibi yukarıya, alt parçası ise toprağın alt katlarına iner.⁷ Kadını öldürdükten sonra Cangar onun alt parçasının gizlendiği yuvaya yerin altına iner.

Etraf ölümcül bir sükûnet içindeydi.
Cangar çadırların beyazlıklarını gördü.
İçeriye girdi ve altın gibi yüzü güzel olan bir Ragni (melek) gördü.
O büyük bir saygıyla Cangar'a yiğitlere lâayık bir yemek getirdi.
Bu yemek binlerce tadımı giderebiliyordu.
Cangar kızdan sordu: "İhtiyar yaralı kadın buralarda mı gizleniyor?"

Onun hakkında bazı şeyler duydum.
Onun ilerideki barakada yaşaması muhtemeldir."
Cangar Bogdo barakaya göz gezdirdi.
Orada yedi tıraşlanmış genç uğraşıyorlardı.
Onlar ihtiyar kadının alt parçasını bedenine
Yapıştırmaya çalışıyorlardı.
İhtiyar kadın tıraşlanmış oğullarına söyledi:
"Şu anda toprak üstündeki Bumba'dan
Yetmiş tarafın korkunç hükümdarı,
Rüya gibi güzel Cangar Bogdo
Aşağıya yanımıza inmiştir."⁸
Coşkun denizin dibine atılmış Hongor'un ardınca gelmiştir.

⁵ A.g.e., s. 45

⁶ A.g.e., s. 46

⁷ A.g.e., s. 47

⁸ A.g.e., s. 48

Beni iyi dinleyiniz: Noyon arkamızdan girer girmez
Hemen azı dişlerinizi anında tükürün
Kırmızı dilinizi damağınıza doğru çıkarın
Noyon'u maddi olmayan bir ruha çevirin
O uykularının rüyaları gibi olsun orada yaşasın!”

Cangar, üzerine atılan başı traşlı çocukların başlarını ezip onları yok ettikten sonra Şulmuşların evlerine girer. Beşikte yatan bir çocuk görür. Şulmuş olan bu çocukla uzun bir mücadeleye girişir.⁹

Sabah tan yerinin ağardığı bir zamanda
Cangar düşmanını yukarı kaldırdı.
Her yandan onu gözden geçirmeye başladı.
Noyon onun sol koltuk altı yerinde
Nazik Çin iğnesinin deliğinden bile
Küçük bir polat kılıcını çıkarıp
Şulmuş çocuğun yanlarını parçaladı.
O Şulmuş yiğidinin yüreğini kopardı,
Aynı zaman da onun kan damarını da yerinden çıkardı.
Fakat o zaman da onun yüreğinden üç alev saçan dil çıktı
Az kalsın Cangar'ı yakacaklardı!
Cangar ecdatlarını ve burkanlarını
Çağırıp ona sihirli bir yağmur
Göndermelerini istedi.
Böyle bir isteği burkanlar göz ardı etmediler.
Bir serinlik çıktı.
Büyücülük yangını söndürüldü.
Alevler siyah yağmur tarafından boğuldular.¹⁰

Yeraltında gökyüzünden kaçırılmış güzel bir kız da vardır:
Cangar yeniden çadıra güzel kızın yanına geldi.
O, “Sen kimsin senin benim yardımımıza ihtiyacın var mı?”
Diye sordu. “Cangar sen benim güzelliğimi
Görüyor musun? Ben gökte doğdum,
Ben Tengriya'nın¹¹ kızıyım.

⁹ A.g.e., s. 49

¹⁰ A.g.e., s. 49

¹¹ Tengriya: Gök sakinleri.

Bir defa sabahleyin gök ormanında
Gül topladığım zaman
Bu Şulma beni kaçırıp yeraltının dipsiz derinliklerine indirdi.
Ah anında beni kaybeden babam
İhtiyar şeytan beni demir beşikte oturan
Küçük oğluna almak için hazırlıyordu.
O aşağıların, dipsizliklerin hükümdarıydı.”¹²

Cangar damardan yapılmış ipe kızı yukarı yollar, kuyunun başında ipi çeken çocuklar kızı alır, Cangar’a sıra gelince ipi keserler. Cangar kuyunun dibine kalçası yaralı halde baygın düşer. Etinden bir parça koparmaya çalışan dişi fareye bir fiske vurunca fare yaralanır. Bunun üzerine erkek fare hemen uzaklaşır ve bir gün sonra ağzında bir yaprakla geri döner. Dişi fare bu yaprağı çiğneyip yutunca yarası iyileşir. Cangar da erkek fareden yaprağı alır ve çiğneyip yutunca iyileşir.

Cangar, içinde bulunduğu karanlıkta hayat ağacına rastlar:

Uzaklardan gelen tatlı bir şarkıyı duydu.
Hemen içeriye doğru koştu
Sık yapraklara bürünmüş
Bir sandal ağacına rastladı
Onun başı yukarıdaki toprağa kadar uzanıyordu
Rüzgarın nefesi değdikçe yapraklar
Birbirlerine dokunuyor¹³
Tatlı sesler çıkarıyorlardı.
Bu sesler gökyüzüne kadar yükseliyorlardı.
Cangar uzanıyor, hatta ayaklarının ucuna basıyor
Fakat bir yaprak bile koparamıyordu
Sonra çiçek açan sandal ağacına tırmanmaya başladı
Birinci dala ulaşmak için bir gün kaybetti
İkinci gün ısrarla han büyük bir
Çabadan sonra ikinci dala ulaşabildi
Yirmi yaprak topladı ve cebinde gizledi
Yaprağın birini dilinin altına koydu
...
Noyon bir yiğit uykusuna daldı.

¹² Cangar Destanı, s. 49

¹³ A.g.e., s. 51

Cangar uyanınca kendisini yeryüzünde bulur. Çocukların elindeki kızı gökyüzüne babasının yanına gönderdikten sonra Hongor'u aramaya başlar. Cangar Şulmuşlarla karşılaşır, onların büyük bir kısmını yendikten sonra yaralanır ve sandal yaprağını çiğnemeye başlar.

Yaprak Noyon'un dudaklarına dokununca
Noyon hemen yeşil bir yaprağa dönüştü
Çabucak denizin dibine indi
Sıcak akıntının sürüklemesi ile o
Uzun bir süre dolaştı
Bir tek sapla bile
Denizin dibini aradı
Bir ağaç yığını buldu, taş buldu
Sanki biri kasıtlı olarak onları oraya yığmıştı.

Cangar insan damarlarından olan kementle
Onları bağlayıp sahile çekti
Cangar anladı ki taş ve ağaç
Bu yakınlarda Al Aslanın
Kemikleri idi.
Çiğnediği yaprağı tüküren büyük han
Yeniden eski şekline dönüştü
Çok sarılı kemendi sahile çıkardı,
Kendi toprağının uranını çağırdı.
O şöyle dedi: "Eğer sen gerçekten de
Sihirli bir yapraksan
Eğer sen şifa veren bir yapraksan
O zaman Hongor'a benim Al Aslan'ıma da şifa ver!"
Hükümdar yeşil gevişini püskürttü
Mucize oldu, taş ve ağaç kemik iliğiyle dolmaya başladı
Kemikler bir araya geldiler
Ete kana büründüler,
Hayat pınarına sahip oldular
Yavaş yavaş yığından Hongor ortaya çıktı
Sanki tatlı bir rüyaya dalmış gibi oldu.¹⁴

¹⁴ A.g.e., s. 53

Cangar ile Hongar iki sırtına dayanarak ve büyük sıkıntılara katlanarak önce yerin beşinci katına sonra da yeryüzüne çıkarlar.

14–15. yy da Oyrat-Kalmuklar arasında yaşadığını bildiğimiz Cangar destanın ne zaman oluştuğunu tespit edebilmek kolay değildir. Destanda Budizm etkisi kuvvetle hissedilmekle beraber, şamanizmle ilgili olarak çok eski inanışlarla da karşılaşırız. Yeraltı-yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere üç bölümlü kâinat anlayışını bu destanda görebiliriz.

Yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayanlar çeşitli sebeplerle yer altına inerler. Gökyüzünde sonsuz iyiliklere, güzelliklere, olağanüstü güçlere sahip olan kutsal varlıklar yaşar. Bu güçler yeryüzünü de kontrol ve idare ederler. Yeraltında ise gökyüzündeki varlıkların tam tersi olan varlıklar bulunur. Burası karanlık kötü ve ölümlerin diyarıdır.

Her iki parçada da yeraltı katmanlardan oluşmaktadır. İhtar da Hongor da yedi kat yerin altına inerler. İhtar'ın indiği yeraltı dünyası ölümlerin mekanıdır. Işık yoktur, ruhlar toz ve kil yemektir. Yer altı dünyasının hakimi Ereşkigal'dır. İhtar yeraltına indiği zaman günahlarından dolayı cezalandırılanların çektikleri acıları tanrıçanın da hissetmesi için yardımcıları ona almış acı kayışını bağlarlar.

Cangar da Hongor'u aramak için cehennemden yedinci katına iner. Buranın hakimleri her kılığa girebilen Şulmuslardır. Cangar destanında kutsal hayat ağacının meyvesini görürüz. Önce yaralı farenin yarasına sürülen yaprak fareyi iyileştirir. Daha sonra farelerin yaralarını iyileştirdikleri yaprakla Cangar iyi olur ve Hongor sandal ağacının yapraklarıyla yeniden can bulur. Hükümdarı Cangarla birlikte ülkesinin iyiliği ve refahı için çalışırlar. İhtar da yeraltından çıktıktan sonra yeryüzü bahara, bolluğa kavuşur. Yeraltı ölümler ve ölüm diyarı olmakla beraber yeniden canlanmanın, hayat bulmanın da kaynağıdır.

KAYNAKÇA:

BİERLİN, J.F., Parallel Myths, USA, 1994.

Cangar Destanı, (Çevirenler: Bilge Seyidoğlu, Babek Kurbanov) (Basılmamış destan).